

Гендерна компетентність педагога – запорука особистісного підходу в освіті

Ковтун В.В.

Формування суспільства сталого людського розвитку вимагає гендерно-чутливої системивідносин, інтегрованої у діяльність органів державної влади, громадських організацій, закладів освіти. Українське суспільство потребує усвідомлення нових тенденцій світового розвитку і тих внутрішніх соціальних трансформацій, що відбуваються в людині і з людиною в умовах глобалізованого світу.

Вирішити це завдання має ефективна система гендерної освіти та самоосвіти. Особистісно-орієнтований підхід визнано визначальним напрямком розвитку сучасної освіти. Він ставить за мету формування у школярів (студентів) механізмів самореалізації, саморозвитку, адаптації, саморегуляції, самовиховання. Така концепція передбачає творчі, живі, взаємодіючі відносини педагога і учня (студента), ґрунтується на баченні його творчого потенціалу таможливостей, на сприйнятті його цілісності і значущості як особистості. Діалогічний характер такої парадигми освіти вимагає саморозвитку і самореалізації усіх суб'єктів навчання. Виховати гармонійну особистість, здатну до самоосвіти, та саморозвитку, з демократичним світоглядом можуть тільки викладачі, які володіють такими компетентностями. Створення гендерно-чутливої системи освіти – процес еволюційний. Він вимагає зваженості і поступальності, глибоких світоглядних змін.

Дослідження гендерного компоненту освіти знаходяться на початку свого опрацювання. Успішно працюють у даному напрямку Вороніна О., Грабовська І., Кравець В., Кобелянська Л., Котова-Олійник С., Плахотник О., Цокур О., Чухим Н. та інші. Опубліковано кілька навчальних підручників з основ теорії гендеру. У них визначено суть поняття «гендер», досліджено зміст гендерної соціалізації, проаналізовано гендерні ролі і стереотипи, розглянуто становлення жіночого руху та його зв'язки з соціальними змінами, політикою, законодавством. У центрі уваги дослідників теорія та методологія гендерних досліджень, концепція та практика упровадження гендерної освіти та виховання. Разом з тим багато питань гендерної освіти не знайшли свого належного висвітлення, ряд проблем залишаються дискусійними і потребують своєї конкретизації.

Говорячи **про освітню практику**, слід відзначити, що багатьма педагогічними колективами, у тому числі і нашої області, напрацьовано значний експериментально-практичний досвід особистісно-орієнтованого навчання, упровадження гендерного компоненту в освітню галузь. Ця робота активізувалась завдяки підтримці Програми рівних можливостей і прав жінок в Україні, ініційованої Євросоюзом та Програмою розвитку ООН. Разом з тим дана теоретична модель потребує фундаментальних розробок, більш глибокого осмислення, вирішення багатьох нагальних практичних завдань, подолання розриву між теорією і практикою.

Звертаючись до вітчизняних публікацій з гендерної проблематики, Т.Вороніна стверджує, що зараз відсутня єдина та чітка концепція гендерної освіти та виховання, яка була б узагальнена в єдиному понятті - «гендерна педагогіка», тому в полі гендерних проблем виявляються залученими питання роздільного навчання, родинного та статевого виховання, що не завжди виправдано [1, с.4]. Котова-Олійник С., аналізуючи методичні матеріали для педагогів, констатує, що кожен викладає курси гендерного спрямування на свій розсуд; досить часто гендерне виховання підміняється статево-рольовим чи статевим, а ці три терміни розглядаються як синоніми [8, с.7]. Частина педагогів гендерну педагогіку прямо пов'язує зі статевим вихованням, прагнучи виховувати та навчати не абстрактну особистість, а саме хлопчика чи дівчинку. Представники іншого напрямку в гендерній педагогіці ставлять за мету виховати андрогінну особистість, без акценту на стать.

Мета нашого дослідження: актуалізувати питання формування гендерної компетентності педагогів, визначити її складові та шляхи запровадження гендерного компонента у роботу навчальних закладів.

У даній статті акцент зроблено на шкільну освіту.

Необхідність запровадження гендерного компонента в шкільну освіту викликана цілим рядом об'єктивних причин.

По-перше, досягнення гендерного паритету у всіх сферах життя стало своєрідним європейським стандартом, визначальним напрямком розвитку людства, запорукою демократичності суспільства.

По-друге, гендерна ідентичність молодшої людини конструюється саме в шкільні роки, школа виступає одним із основних і найбільш дієвих механізмів гендерної соціалізації. Залежно від того, які цінності прищеплюють вчителі молодшому поколінню, формуються ті чи інші гендерні ролі, моделі гендерної поведінки їх у дорослому житті.

По-третє, школа через систему взаємодії з батьками має великий вплив на формування традицій сімейного виховання, системуродинних впливів на дитину.

Вчетверте, від гендерних позицій, чи стереотипів, які панують у системі уявлень педагога про чоловічу та жіночу сутність, його гендерної позиції, гендерних стосунків, які склалися в його сім'ї, також залежить формування гендерних ролей сім'ї, гендерного світогляду молодого покоління. Це особливо актуально ще і тому, що більшість педагогів виховані шкільною системою, яка базувалась на патріархальних підходах і сьогодні продовжує відтворювати старі гендерні стереотипи.

По-п'яте, у формуванні гендерного світогляду значну роль відіграють однолітки. Тому гендерний підхід до навчання і виховання, створення гармонійних відносин у школі, де діти проводять більшу частину часу, сприятиме закріпленню їх гендерних позицій.

Гендерна освіта сьогодні – це не лише запровадження гендерних навчальних курсів, перш за все вона передбачає формування нового світогляду, позбавленого ієрархії чоловічого і жіночого,

формування гендерно-збалансованого середовища, врахування гендерного компоненту у методиці виховання і навчання. Наукова і методична література, підсумкові документи конференцій та семінарів грішать абстрактністю та загальними рекомендаціями, а в кінцевому рахунку вчитель залишається сам на сам з визначеними проблемами. Все це передбачає його самоосвіту та системну роботу по формуванню гендерної компетентності.

Гендерна компетентність педагога, з нашої точки зору, передбачає: знання основ гендерної теорії; знання сучасних проблем і тенденцій гендерного розвитку; знання законодавчих та нормативних актів; розуміння особливостей гендерної соціалізації; володіння формами та методами гендерного навчання та виховання; вміння керувати процесом гендерної соціалізації учнів; вміння організувати навчальний процес на основі гендерної рівності; здатність сформулювати власну гендерну ідентичність; вміння мотивувати учнів до гендерної самоосвіти; формування гендерної чутливості; повага до особистості незалежно від статі та інші.

Більш детально розглянемо деякі з цих складових.

Знання основ гендерної теорії. Багато концептуальних і практичних помилок виникає через нерозуміння чи несприйняття самого терміну «гендер». Гендер визначає соціальну стать людини на відміну від біологічної. Гендерний підхід базується на ідеї про те, що важливі не біологічні чи фізичні відмінності між чоловіками і жінками, а те культурне і соціальне значення, яке суспільство надає цим відмінностям. Гендер означає сукупність соціальних і культурних норм, які суспільство приписує виконувати людям в залежності від їх біологічної статі. Саме ці соціокультурні норми, а не біологічна стать, визначають психологічні якості, моделі поведінки, види діяльності, професії чоловіків і жінок.

Гендер – не статична категорія, це феномен, який постійно формується суспільством, особистостями, їх вчинками і поведінкою. Гендерна теорія не заперечує відмінностей між чоловіком і жінкою, але стверджує, що вони рівні у своїх правах. Зважена гендерна політика ставить за мету формувати гендерний паритет; долати гендерні стереотипи, і, перш за все, стереотип меншовартості жінки; гармонізувати стосунки чоловіка та жінки у професійній, громадській та побутовій сферах.

Знання сучасних проблем і тенденцій гендерної політики. Гендерні перетворення у багатьох європейських країнах стали важливою і невід'ємною складовою становлення демократії, оскільки утверджують громадянські, політичні і соціальні права людини без дискримінації за ознакою статі. Робота жінок в парламентах, чи на державних посадах стала ознакою демократичності суспільства. Між входженням жінок до органів державної влади і економічним розвитком країн ми не маємо достатніх підстав провести паралель, але загально визнаним став той факт, що жінки сприяють соціальній зорієнтованості держав та стабільності їх розвитку.

Свідченням позитивного впливу жінок на державну політику є досвід Скандинавських країн. Тут найбільш високе представництво жінок у

парламентах – 41,6 % [6], і саме ці країни характеризуються високими соціальними стандартами, зваженою гендерною політикою, глибокими і послідовними соціально-економічними перетвореннями. Згідно Індексу розвитку людського потенціалу, який щорічно оприлюднює ООН, показники якого визначаються тривалістю життя, доступністю освіти, рівнем розвитку органів охорони здоров'я, реальними доходами населення, майже незмінним лідером виступає Норвегія. Згідно з щойно оприлюдненою «Доповіддю про розвиток людини – 2011» Норвегія знову попереду всього світу [3]. Радикальні соціальні зміни у цій країні відбулися у 80-х роках минулого століття. І це час, коли до державної політики стали активно залучатись жінки. У 1978 році в Норвегії було прийнято Закон про рівний статус. Показником його дієвості стало обрання в 1981 році прем'єр-міністром Норвегії пані Гру Харлем Брундтланд, яка працювала на цій посаді три терміни підряд. У 1986 році в уряді Брундтланд кількість жінок досягла 42 %, надалі їх частка ніколи не зменшувалась. Інтенсивний розвиток дитячих садків, навчальних закладів, допомога по материнству, достойна декретна відпустка, державна служба догляду за хворими і старими, надійне страхування – все це стало результатом впливу жінок на державну політику. Сучасне норвезьке суспільство характеризується високим ступенем внутрішньої стабільності та соціальних стандартів, дуже низьким рівнем безробіття, фактичною відсутністю бідності, так як переважну більшість населення складає середній клас.

Україна за розвитком людського потенціалу посідає 76 місце серед 187 країн [3]. Сьогоднішня гендерна система України демонструє занижений соціальний статус жінки. Через гендерні стереотипи пріоритетною сферою діяльності жінки визнаються сімейні обов'язки та виховання дітей, а чоловіка – професійна самореалізація. Разом з тим, рольовий діапазон жінки значно ширший. Він охоплює не тільки родинно-побутову сферу, але і професійну діяльність, так як жінка нарівні з чоловіком відповідає за фінансове забезпечення родини. Низька заробітна плата жінки досить часто стає причиною втрати авторитету у сім'ї і ще більшої соціальної дискримінації. З іншого боку, гендерні стереотипи і чоловіків приводять до своєрідного соціально-рольового стресу. Невідповідність між очікуваннями суспільства («сильний, мужній, самодостатній, здатний прокормити сім'ю») і реальними можливостями, підштовхують чоловіків до асоціальних дій.

Сучасні демократичні стандарти дуже повільно запроваджуються в Україні. За участю жінок у роботі парламенту у 2000 р. Україна посідала 77 місце [4], а в 2010 р. перемістилася на 110 [5]. Жінки становлять тільки 8 % депутатів Верховної Ради, у той час як серед електорату їх 56 %. За даним показником наша держава поступається не тільки країнам Європи – 21,95 % чи Америки – 24,4 %, середньостатистичному показникові світу – 18,7 %, а навіть арабським країнам, де у парламентах – 11,1% жінок [6].

Невелика частка жінок у керівних органах, публічній владі змушує їх, образно кажучи, «грати на чужому полі», пристосовуватись до «чоловічих» методів співпраці. Дослідження останніх років свідчать, законодавці

починають приймати серйозні законопроекти щодо захисту інтересів дітей, коли у складі певного парламенту жінок-депутатів більше 20 %. Коли доля жінок у структурах влади досягає 30 %, з'являються закони і державні програми, що стосуються інтересів жінок.

Кар'єрне просування жінок у багатьох країнах складніше, ніж чоловіків через обтяженість їх домашніми турботами, дітьми, побутом. Багато хто стикається з так званою «скляною стелею» – штучно створеними бар'єрами, що базуються на упередженнях, і не дозволяють висококваліфікованим жінкам просуватися по службі та займати керівні посади у своїх організаціях. За висловом української дослідниці І. Грабовської в Україні щодо жінок існує не «скляна стеля» – «залізобетонна» [2, с.298].

Як член Організації об'єднаних націй Україна приєдналась до всіх міжнародних документів щодо запровадження гендерної рівності. Зокрема, у вересні 2000 року на Всесвітньому саміті ООН Україна, будучи однією з 189 країн-учасників, підписала Цілі розвитку тисячоліття, серед яких такий важливий напрямок як забезпечення рівності чоловіків та жінок. Орієнтуючись на позитивний досвід розвинених країн, Україна взяла на себе зобов'язання досягти до 2015 року таких цільових індикаторів: відсоток жінок серед депутатів Верховної Ради України – 30 %, серед депутатів місцевих органів влади – 50%, серед вищих держслужбовців – 30 % [9, с.55]. За 10 років частка жінок серед депутатів Верховної ради залишилась незмінною, серед депутатів місцевих органів влади вона навіть зменшилась з 42 до 37 %, серед держслужбовців вищої категорії збільшилась з 15 до 19 % [9, с.55]. Всі показники далекі від цільових індикаторів, на досягнення яких в Україні залишилось тільки 4 роки.

Відсутність правового регулювання гендерних питань у верхньому ешелоні влади, обмеженість впливу жінок на державну політику сприяють збереженню патріархальних підходів до формування сім'ї, нерівному розподілу сімейних обов'язків, збереженню економічної та соціальної дискримінації. Життя активно вимагає гендерних трансформацій українського суспільства.

Знання законодавчих та нормативних актів. У 1948 році у Загальній декларації прав людини, затвердженій ООН, рівні права чоловіків та жінок були визначені як один із головних факторів стабільності у світі. Фундаментальні положення цього документу знайшли своє втілення у конституціях більш ніж ста країн світу. Особливо змістовно ідеї гендерної рівності виписані в Європейській Конституції, затвердженій Євросоюзом у 2004 році. Реальний гендерний паритет у політичній, соціальній та економічній сферах визнано яскравим показником стійкості демократії та зрілості суспільства. Ідеї гендерного паритету закріплені і в Конституції України. З січня 2006 року вступив у дію Закон «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків». Україна підписала всі міжнародні документи щодо забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків: Декларацію Тисячоліття (2000 р.), документи Спеціальної сесії Генеральної Асамблеї ООН з питань гендерної рівності (2000 р.), Конвенцію про

ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок (2006 р.) та інші і взяла на себе відповідні зобов'язання. Певні позитивні зрушення принесла реалізація «Державної програми з утвердження гендерної рівності в українському суспільстві на період до 2010 року». В Україні закладені основи правового забезпечення гендерної політики, сформовані її основні засади. Нажаль, дії української держави у даному напрямку інколи виглядають як вимушені, здійснені під тиском міжнародних організацій. Нові світоглядні позиції дуже повільно укорінюються у свідомості наших співвітчизників.

Розуміння особливостей гендерної соціалізації. Традиційна педагогіка акцентує увагу на явних біологічних відмінностях між дівчатками і хлопчиками, що на практиці обертається універсалізацією і закріпленням соціально сконструйованих статево-рольових установок. Школа та переважна більшість учителів залишаються носіями традиційних патріархальних уявлень про роль і місце чоловіків і жінок у суспільстві. Звідси такі поширені точки зору, що досить часто продукуються і сучасною школою: «головне соціальне призначення жінки – материнство», «жінка – берегиня сім'ї», «жінка – тил для чоловіка» тощо. Ці стереотипи все частіше вступають у суперечність з реальними трансформаціями сучасного суспільства і стають на заваді розкриттю індивідуальностей, гендерної рівності і загалом формуванню сталого демократичного суспільства.

Формування гендерної чутливості. Гендерна чутливість – це здатність усвідомлювати проблеми нерівності за статевими ознаками, уміння розпізнавати гендерні стереотипи, упередження, дискримінації у ставленні до осіб певної статі, це здатність реагувати на прояви сексизму. Існування статевої ієрархії, домінування однієї статі над іншою спричиняє порушення прав людини. Гендерна чутливість виступає основою гендерної культури особистості, закладає основу для формування гендерно-збалансованого суспільства

Повага до особистості незалежно від статі. Нова педагогічна модель вимагає бачити в учнях перш за все особистість. Кожному з них притаманні самостійність та залежність, активність та пасивність, сила та слабкість, залежно від певних умов і ситуацій.

Проблеми та суперечності гендерного розвитку й гендерної соціалізації є причиною багатьох гендерних дисгармоній, серйозних соціальних, соціально-психологічних і навіть психотерапевтичних проблем. Зваженість гендерних відносин сприяє особистісній та соціальній самореалізацією як жінок, так і чоловіків, соціально-психологічному зміцненню сім'ї, вихованню дітей, їх самореалізації, а в підсумку – психологічному здоров'ю нації та сталому розвитку суспільства.

Шляхи запровадження гендерного компоненту у роботу навчальних закладів.

Самоосвіта педагогів, підвищення їх здатності до подолання патріархальних стереотипів та запровадження гендерних підходів.

Проведення конференцій семінарів, тренінгів, круглих столів з питань гендерної освіти.

Проведення курсів підвищення кваліфікації для всіх шкільних психологів.

Запровадження гендерних курсів у системі післядипломної освіти педагогічних працівників усіх категорій.

Проведення гендерного аналізу підручників, доведення його результатів до педагогічного загалу.

Формування на єдиному освітньо-інформаційному порталі міністерства освіти електронного ресурсу щодо теорії і практики гендерних перетворень, застосування інноваційних технологій навчання і виховання.

Запровадження обов'язкових навчальних гендерних курсів в педагогічних вищих навчальних закладах.

Все це сприятиме формуванню гендерного світогляду педагогів; дозволить трансформувати освіту у напрямку гуманізму, толерантності та демократичності; матиме значний вплив на демократизацію та гармонізацію всіх сфер суспільного розвитку.

Література.

1. Вороніна Т. Гендер у системі педагогічного знання [Електронний ресурс] /Режим доступу: <http://osvita.ua/school/theory/1008/>.
2. Грабовська, І. М. Політична роль жінки в сучасному українському суспільстві [Текст] / І. М. Грабовська // Політична нація: генеза, стан, перспективи: [Коллективна монографія]. – К., НІСД, 2004.
3. Доповідь про розвиток людини – 2011 [Електронний ресурс] /Режим доступу: <http://hdr.undp.org/en/statistics/>.
4. Жінки в національних парламентах. Дані Міжпарламентського Союзу станом на 25.08.2000 р. [Електронний ресурс] /Режим доступу: <http://www.ipu.org/wmn-e/arc/classif250800.htm>.
5. Жінки в національних парламентах. Дані Міжпарламентського Союзу станом на 31.10.2010 р. [Електронний ресурс] /Режим доступу: <http://www.ipu.org/wmn-e/arc/classif311010.htm>.
6. Жінки в Парламентських Асамблеях. Дані Міжпарламентського Союзу станом на 31.10.2010 р. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.ipu.org/wmn-e/world/htm>.
7. Кобелянська, Л. С. Гендерна освіта в Україні: Реалії та перспективи [Текст] / Л. С. Кобелянська // Проблеми освіти. Науково-методичний збірник. Вип.36. – К.: НМЦ ВО, 2003.
8. Котова-Олійник С.В. Упровадження гендерного компоненту в систему післядипломної педагогічної освіти: регіональні аспекти

[Електронний ресурс] /Режим доступу:
http://zipro.net.ua/index.php?page_id=631.

9. Цілі розвитку Тисячоліття. Україна – 2010. Національна доповідь. [Текст] – К.: Міністерство економіки України, 2010.